

Anna Kozłowska

Zewnętrzny wymiar ukraińskiego rozdroża - geopolityczne znaczenie Ukrainy oraz koncepcje ukraińskiej polityki zagranicznej

---

Wschodnioznawstwo 1, 215-242

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zewnętrzny wymiar ukraińskiego rozdroża – geopolityczne znaczenie Ukrainy oraz koncepcje ukraińskiej polityki zagranicznej

Współczesna debata na temat „dokąd zmierza Ukraina?” zamyka się w formule „Pomiędzy Wschodem i Zachodem”, odzwierciedlającej walkę dwóch odmiennych światów – biegunów, idei o Ukrainę. W dyskusjach na temat miejsca i przyszłości Ukrainy określa się ją mianem „państwa na rozdrożu”. Powyższe określenie stosuje się w odniesieniu do państw znajdujących się w cywilizacyjnym zawieszaniu, stojących przed historycznym wyborem priorytetowej drogi własnego rozwoju. Każde z państw podczas swojego rozwoju historycznego znajdowało się bądź znajduje się na rozdrożu, a każde rozdroże jest chwilowe, przestaje bowiem istnieć wraz z pojawieniem się nowych wyzwań. W odniesieniu do Ukrainy rozdroże znajduje swoje naukowe oparcie w koncepcji zderzenia cywilizacyjnego S. Huntingtona i ma służyć zrozumieniu niestabilności politycznej Ukrainy. Odzwierciedla ona heterogenność Ukrainy, która zsztyta jest z odmiennych odłamów cywilizacyjnych, historycznych i kulturalnych i przez którą przebiega wiele dróg i granic. Koncepcja niesie jednakże ze sobą poczucie wyobcowania oraz podważenie prawa do istnienia, determinuje wewnątrzpolityczną niestabilność oraz nietrwałość projektów państwowych. Ukraina uważana za państwo „pomiędzy wschodem i zachodem”, poszukując odpowiedniej koncepcji własnej polityki, dąży zatem do przełamania własnego pogranicza i poczucia wyobcowania. „Pomiędzy” jest pytaniem o kolor duszy ukraińskiego narodu, a zatem o jego przynależność. „Pomiędzy” jest wadą i zaletą, kryje w sobie niedojrzałość, usprawiedliwia państwowy mesjanizm, jest schematem myślowym¹, uproszczeniem, mitem pomagającym zrozumieć rzeczywistość oraz usprawiedliwić wiele działań. Schematyczność myślenia „albo-albo” nie podważa jednakże tego, iż Ukraina może być „i-i” (i zachodnia, i wschodnia). O ile formułę pomiędzy wschodem i zachodem odzwierciedla formuła „albo-albo”, o tyle „i-i” jest odzwierciedleniem unikalnego „pomiędzy”.

¹ Polskie Radio, <http://www.radio.com.pl/kultura/panorama.asp?id=23/>.

Ukraińskie rozdroże składa się obecnie z europejskiej, euroatlantycznej, euroazjatyckiej oraz ukraińskiej drogi:

- droga europejska opiera się na integracji Ukrainy do gospodarczego i politycznego wymiaru UE, wypełnieniu zobowiązań zawartych w dokumentach ramowych, dostosowaniu ustawodawstwa Ukrainy do wymogów europejskich. Niekoniecznie wiedzie ona do pełnoprawnego członkostwa w wymiarze polityczno-decyzyjnym, ale w głównej mierze prowadzi na obecnym etapie do pogłębienia współpracy gospodarczej;
- wybór euroatlantyczny prowadzi do wzmocnienia integracji Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim, ma na celu oddanie się pod natowską parasolkę bezpieczeństwa poprzez nabycie pełnoprawnego członkostwa;
- droga ukraińska opiera się na stwierdzeniu, iż wybór Ukrainy nie powinien być wyborem „albo-albo”, ale „i-i” oraz na budowaniu „Europy w Ukrainie”. Umieszcza państwo ukraińskie w centrum i wynika z kompleksu peryferyjności². Jednakże ze względu na fakt, iż centrum przyciąga inne państwa, wynika także z przekonania o własnej wartości. Droga ukraińska przebiega pomiędzy drogą rzymską i bizantyjską, jest drogą syntezy dwóch kultur, będących częścią Ukrainy. Niesie ona ze sobą zagrożenie międzynarodowej izolacji. Integracja do organizmów integracyjnych oraz powolny proces zrzekania się suwerenności jest nieuniknionym procesem w dobie zglobalizowanego świata. Zdaniem naukowców z NANU droga ukraińska odnosi się do tezy W. Lipińskiego „Mając w swoim narodzie zarówno Wschód, jak i Zachód, jeśli chcemy być narodem, musimy pod hasłem jedności i indywidualności cały czas harmonizować w sobie te dwa kierunki. Bez takiej harmonizacji giniemy jako naród: nie podlegamy zwojowaniu przez inne państwo, a własnemu wewnętrznemu rozpadowi – pod wpływem to zachodniej Polski, to wschodniej Moskwy. Giniemy pokarani za niewykonanie tego zadania, jakie dano tylko Ukraińcom, bo te dwa narody, zagrabiające nas w czasie słabości ukraińskiej duszy... nie są w stanie wykonać tego zadania³. Autorzy podkreślają, iż droga ukraińska jest oddaloną perspektywą. Jednakże ich zdaniem, w perspektywie globalnego rozwoju ludzkości, kiedy zachodnia cywilizacja będzie w stanie przesunąć się na Wschód, idea W. Lipińskiego ma wszelkie szanse na realizację. Miałaby ona także wyraz w subregionalnym zjednoczeniu Trzech Rusi w ramach UE. Członkostwo Ukrainy w UE, jako pierwszego państwa członkowskiego, mogłoby być unijnym drogowskazem dla Białorusi i Rosji;
- droga euroazjatycka – obecnie nieatrakcyjna dla Ukrainy w wymiarze polityczno-wojskowym, ze względu na chęć utrzymania suwerenności oraz

² O. Hnatiuk, *Pożegnanie z imperium*, Kijów 2005, s. 359 (Polskie wydanie: *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości*, Lublin 2003 – przyp. red.).

³ W. Lipiński, *Religia i cerkwa w historii Ukrainy*, Filadelfia 1925, s. 54-55.

niski potencjał euroazjatyckich struktur integracyjnych. Atrakcyjna jednakże w wymiarze gospodarczym.

Ponadto Ukraina poszukuje optymalnej zależności pomiędzy europejską integracją a strategicznym partnerstwem z Rosją, w kontekście wzmocnienia ogólnoeuropejskich tendencji do rozszerzenia UE. Atrakcyjna pozostaje także koncepcja wielkiej Europy „od Atlantyku do Uralu” Charlesa de Gaulla. Wielką Europę miałyby tworzyć UE, Rosja oraz Stany Zjednoczone. Ukraina byłaby w Wielkiej Europie państwem centrum, tzw. łańcuchem jednoczącym⁴, oraz przełamałaby w ten sposób własną buforowość. Silna oś UE-Rosja równoważyłaby amerykańskie wpływy na świecie, słaba wzmocniłaby hegemonię Stanów Zjednoczonych. Ponadto, członkostwo Ukrainy w UE, bez Rosji, spowoduje, iż dalej będzie ona państwem granicznym, a zatem zagrożonym. Dodatkowo gwarantowałaby ona stabilność społeczną wśród regionów. W praktyce, świadomie wybrane „pomiędzy”, w przypadku członkostwa Ukrainy w UE, może oznaczać prowadzenie przez Ukrainę polityki otwartych drzwi UE wobec Rosji. „Rosja nie może być bowiem w Europie bez Ukrainy, wówczas jak Ukraina może być w Europie bez Rosji. Zbliżanie się Ukrainy do UE może zatem doprowadzić do wzrostu zainteresowania strony rosyjskiej znaczącym zbliżeniem Rosji z UE”⁵. Zdaniem ukraińskiego historyka W. Lipińskiego „polityczny sojusz Ukrainy z Białorusią i Rosją, to kategoryczny imperatyw ukraińskiej polityki zagranicznej. Tylko poprzez aktywną politykę wobec Rosji Ukrainie uda się zabezpieczyć własną niepodległość. Pasywna pozycja doprowadzi do ruiny, do zagrabienia Ukrainy przez silniejsze narody. Taka polityka może być trojaka: rujnowanie Ruskiego Wschodu przez Zachód, rujnowanie Zachodu przez Wschód bądź obronne odrodzenie Wschodu przed europejskimi i azjatyckimi wpływami. Pierwszy wariant polityki został już zmonopolizowany przez Polskę, drugi przez Moskwę, stawiając zatem na pierwszy bądź drugi szlak Ukraina będzie mogła być wyłącznie popychaczem Polski lub Moskwy. Tylko trzeci szlak jest starym ukraińskim szlakiem”⁶.

Państwa obce, uważające przebywanie „pomiędzy” za niepełnowartościowe stadium rozwoju, skłaniają Ukrainę do dokonania jednoznacznego geopolitycznego, cywilizacyjnego i tożsamościowego wyboru, uważanego za konieczny dla przełamania ukraińskiego pogranicza oraz zagwarantowania rozwoju i bezpieczeństwa. Wybór ten jest wyborem stałego, priorytetowego kierunku polityki zagranicznej, może być wyborem deklaratywnym, rzeczywistnianym, realistycznym i nierealistycznym, europejskim, euroazjatyckim,

⁴ W. A. Mandzoła, *Wertykalna Jewropa ta Ukrajina*, „Aktualni Problemy Miznarodnyh Widnosyn”, Wypusk 57, Cz. I, s. 10-11.

⁵ P. Smoleński, M. Wojciechowski, *Zrozumcie nas Ukraińców*, „Gazeta Wyborcza” z 16 X 2000 r.

⁶ W. Lipiński, *op. cit.*, s. 211.

ukraińskim, geopolitycznym, instytucjonalnym, cywilizacyjnym, tożsamościowym, kulturowym oraz wyborem gwarancji bezpieczeństwa. Wybór rozumiany jest jako akt samookreślenia własnej wspólnoty oraz własnego miejsca wobec innych wspólnot zewnętrznych. Jednoznaczność wyboru rozumiana jest jako deklaratywne określenie i urzeczywistnienie dominującego kierunku rozwoju. Wybór ten ma być wyborem większości społeczeństwa, nie zaś wyłącznie elit, a jego zmienność nie powinna być częsta. Jednoznaczny wybór ma na celu wypełnienie instytucjonalno-polityczno-wojskowego vacuum⁷, powstałego w Ukrainie po rozpadzie ZSRR i prowadzącego do powstania strefy niestabilności. Celem geopolitycznego wyboru jest stworzenie dogodnych warunków dla realizacji interesów narodowych. Jednakże wybór integracyjnego kursu Ukrainy jako modelu rozwoju i jako katalogu priorytetów, jest także sposobem ustanowienia kontroli nad terytorium ukraińskim, poprzez wciągnięcie go do strefy wpływów jednego z graczy geopolitycznych. Wybór nie jest wyłącznie wyborem pomiędzy silniejszymi partnerami, ale także pomiędzy różnymi scenariuszami rozwoju. Uważa się, iż jego miernikiem jest integracyjne zbliżenie Ukrainy z organizacjami międzynarodowymi. Czynnikiem zmuszającym Ukrainę do dokonania jednoznacznego wyboru jest struktura obecnego świata, w którym centralne znaczenie państwa i jego interesów narodowych ustępuje miejsca integracyjnym blokom. Państwa obce, których nie satysfakcjonuje nieokreśloność i niestabilność Ukrainy domagają się od niej świadomego wyboru, podkreślając jego konieczność⁸. Jednakże wybór Ukrainy postrzegany jest przez nie odmiennie. Polska ocenia go z perspektywy własnego, europejsko-euroatlantycznego wyboru priorytetów polityki zagranicznej z lat 90-tych (integracji ze strukturami zachodnimi, przy jednoznacznej odmowie integracji ze strukturami byłego obszaru ZSRR i znaczącym osłabieniu stosunków z Rosją). W przypadku Ukrainy powyższy wybór jest niemożliwy ze względu na geopolityczną rzeczywistość, wewnętrzną sytuację społeczną⁹, rosyjską składową społeczeństwa ukraińskiego, terytorialną i kulturalną bliskość Ukrainy do Rosji. W interesie strony rosyjskiej leży natomiast dokonanie przez Ukrainę wyboru politycznej, gospodarczej i wojskowej integracji ze strukturami z dominującą pozycją Rosji bądź spowolnienie integracji ze strukturami europejsko-euroatlantycznymi. Dla Stanów Zjednoczonych wybór nie wpływa znacząco, w przeciwieństwie do wyzwań międzynarodowych, na członkostwo Ukrainy w NATO, Ukraina powinna jednakże integrować się ze strukturami zachod-

⁷ Termin oznacza wolną przestrzeń, tzw. geopolityczną próżnię. Jej istnienie jest zjawiskiem tymczasowym, uważa się, że zawsze zostaje ona zapełniona przez ideologię obcego państwa bądź organizm integracyjny.

⁸ S. Denysenko, *Wewnętrzna geopolityka Ukrainy: zagadnienia teorii i praktyki*, (Dialog, <http://dialog.org.ua/ru/material/full/2/1196>).

⁹ W. A. Mandzola, A. C. Wiktoriwna, M. H. Kapitonenko, *Ukraina w postbipolarnij systemi miżnarodnych widnosyn*, Kyjiw 2006, s. 24-33.

nimi. Dla UE jest on natomiast mechanizmem stabilizacji europejskiego pasa sąsiedztwa, zaś dokonanie wyboru europejskiego nie jest równoznaczne z uzyskaniem perspektywy członkostwa.

W wymiarze wojskowym Ukraina może dokonać następującego wyboru: nabyć członkostwo w NATO, członkostwo w OBZ, nabyć status neutralności. W wymiarze politycznym: integracja z NATO, nadanie priorytetowości politycznemu projektowi UE, zawrzeć polityczny sojusz z Rosją. W wymiarze gospodarczym: utworzyć strefę wolnego handlu z państwami UE, strefę wolnego handlu z Rosją, utworzenie strefy wolnego handlu z UE i Rosją, w dalszej perspektywie utworzyć wspólny rynek w ramach UE bądź grupy państw WNP.

Dla podkreślenia problematyczności dokonania wyboru należy odwołać się do argumentów jego przeciwników. Zdaniem W. A. Degraczowa, priorytetowymi kierunkami, które składają się na geopolityczny kod Ukrainy są: kierunek zachodni (UE), wschodni (Rosja) oraz południowy (kierunek morski). Odpowiadają one ukraińskiemu kodowi wewnętrznemu, a ich odzwierciedleniem jest zachodnia, wschodnia i południowa część Ukrainy. Stąd też rezygnacja z jednego z kierunków zewnętrznych prowadzi do naruszenia wielokierunkowej przestrzeni komunikacyjnej państwa ukraińskiego. Społeczno-kulturalna dwubiegunowość i pograniczność narodu ukraińskiego czyni niemożliwym konsolidację społeczeństwa Ukrainy wyłącznie w oparciu o jedną ideę zachodnioeuropejską bądź prorosyjską. Zdaniem J. Sherra¹⁰, w odniesieniu do rozpatrywania stosunków społecznych, politycznych i ekonomicznych nie można mówić o wyborze Ukrainy. Historia, kultura, równowaga wewnętrzna Ukrainy nie pozwala, by Ukraina była zmuszona do dokonania jednoznacznego wyboru. Nawet jeśli Ukraina stanie się częścią Zachodu, jej stosunki z Rosją powinny pozostać specjalne i wyjątkowe. Ukraińska równowaga wewnętrzna jest bardziej złożona i nie może być sprowadzona do stereotypu połowicznego rozdwojenia państwa ukraińskiego na Wschód i Zachód. Wybór pojawia się natomiast w odniesieniu do problemu integracji, sfery instytucjonalnej¹¹.

Ukraińskie „rozdroże” posiada wewnątrzpaństwowy i zewnętrzny wymiar. W wymiarze wewnętrznym miernikiem ukraińskiej różnorodności może być wymiar polityczny (preferencje wyborcze, programy wyborcze kandydatów i partii politycznych), religijny (różnorodność cerkwi i ich zwierzchnictwa cerkiewnego), historyczny (odmienne postrzeganie historii przez poszczególne regiony Ukrainy), społeczny (mitologizacja różnic pomiędzy mieszkańcami zachodnich i wschodnich regionów Ukrainy), gospodarczy (kierunek napływu BIZ, zewnętrzne związki importowo-eksportowe poszczególnych regionów),

¹⁰ *Dokąd zmierza Ukraina?, Wybór materiałów pokonferencyjnych*, pod red. J. Onyszkiewicza, Warszawa 2003, s. 78-84.

¹¹ *Ibidem*.

językowy (nadanie językowi rosyjskiemu statusu języka urzędowego, regionalne rozmieszczenie ludności powszechnie używającej języka rosyjskiego). W wymiarze zewnętrznym, w celu odzwierciedlenia ukraińskiego rozdroża należy odwołać się do ukraińskiej myśli geopolitycznej oraz do wciąż atrakcyjnych na Ukrainie koncepcji polityki zagranicznej, umożliwiających zachowanie konsensusu społecznego oraz równomiernych związków zarówno z państwami zachodnimi, jak i Rosją oraz państwami byłej WNP.

Geopolityka powraca w Ukrainie z niespodziewaną siłą z powodu aktualności „państwa narodowego” oraz nowych wyzwań, kryzysu wartości, transformacji systemu międzynarodowego, wzrostu znaczenia niepaństwowych graczy międzynarodowych, terytorium, surowców naturalnych, poszukiwania rynków zbytu, a także na skutek procesów globalizacji, regionalizacji oraz informatyzacji społeczeństwa¹². Czynniki geograficzne znacząco wpływają bowiem w szczególności na priorytetowy kierunek polityki zagranicznej Ukrainy¹³. Jesień Ludów, integracyjne procesy wewnątrz Europy, globalizacja oraz „wojna energetyczna i ekonomiczna” przekształciły geopolityczną mapę świata, wymagając od Ukrainy geopolitycznego samookreślenia. Zdefiniowania własnej tożsamości w wymiarze globalnym, regionalnym i lokalnym. Obecnie, w wymiarze globalnym jesteśmy świadkami powstawania nowych centrów geopolitycznych oraz transformacji związków centrum-peryferium. Powyższe procesy mają zasadniczy wpływ na geopolityczne samookreślenie się Ukrainy w systemie międzynarodowym, zwiększają bowiem spektrum potencjalnych sojuszników.

Geopolityczna myśl ukraińska sięgająca Rusi Kijowskiej, ujęta w prace pisemne w XIX wieku, dojrzuje stopniowo wraz z dojrzewaniem ukraińskiego społeczeństwa obywatelskiego. Na jej formułowanie wpływały i wpływają następujące czynniki: złożoność mentalności ukraińskiej sformułowanej na skutek wielowiekowego rozbioru terytorium Ukrainy pomiędzy państwami sąsiadów (indywidualizm, „moja chata z skraju”), różnorodny stosunek do zdefiniowania granic suwerenności, czynnik historyczny – rozbiory, brak państwowości oraz znaczenie Rusi Kijowskiej dla Ukrainy i Rosji, charakterystyczne i wciąż aktualne dla Ukrainy poszukiwanie państw-sprzymierzeńców oraz zmienność sojuszy (z Turcją za P. Doroszenko i J. Chmielnickiego, ze Szwecją za I. Mazepę i P. Orlika, próby oddania się pod protektorat Prus), polsko-rosyjska przepaść mentalna i doktryny imperialne państw obcych (Unia Lubelska z 1569 roku stwierdzająca, iż ziemie ukraińskie są utraconymi ziemiami polskimi; uznanie przez Rosję ziem ukraińskich za ziemie rosyjskie, tymczasowo utracone), geopolityczna strategia innych państw (Stanów Zjednoczonych, państw europejskich, Rosji), historyczna nieuznawalność

¹² S. W. Andrusienko, *Ukrajina w suczesnomu geopolitycznomu seredowyszczi*, Kyjiv 2005, s. 5.

¹³ Ibidem, s. 221.

prawa Ukrainy do pełnej niepodległości (Rzeczpospolita Obojga Narodów, Rosja), poziom świadomości narodowej społeczeństwa ukraińskiego, położenie geograficzne na granicy Europy i Eurazji, stepowość terytorium, zasoby surowców naturalnych (M. Hruszewski, którego uważa się za ojca ukraińskiej myśli geopolitycznej, osobę, która sformułowała podstawowe wektory ukraińskiej geopolityki oraz określiła składowe procesy geopolitycznego, w swojej pracy *Historia Ukrainy – Rusi* stwierdza, iż bezpośrednio te czynniki wpłynęły na kształt geopolitycznej myśli Ukrainy¹⁴), położenie na przecięciu osi Wschód-Zachód, Północ-Południe¹⁵. Geopolityczną myśl ukraińską charakteryzuje zmienność, „ciążący” nad Ukrainą wybór pomiędzy głównymi kierunkami rozwoju, wynikająca z położenia olbrzymia różnorodność zewnętrznej orientacji Ukrainy, różnorodność pogładowa, sprzeczność potencjalnych priorytetowych kierunków polityki zagranicznej, związek z procesem państwowotwórczym – poszukiwanie zewnętrznych gwarancji własnej państwowości, zależność geopolitycznego wyboru od interesów indywidualnych, nie zaś wspólnotowych, bezpośredni związek z wewnętrzną różnorodnością społeczeństwa ukraińskiego (ciążenie regionów zachodnich Ukrainy do wektora zachodniego – europejsko-amerykańskiego oraz wschodnich do Federacji Rosyjskiej bądź formy integracyjnej z jej prymatem), trudności na etapie formułowania oraz implementacji geostrategii, widmo rosyjskiej i polskiej agresji oraz rozbioru, europejskiej i międzynarodowej izolacji, przeplatanie się interesów innych państw na terytorium Ukrainy, naturalne dążenie do ekspansji – poszerzenia strefy wpływów, centryzm światopoglądowy, ciążenie ku wielowektorowości oraz neutralności¹⁶. Formułowanie geopolitycznej myśli Ukrainy jest procesem szczególnie bolesnym. Czynniki utrudniającymi sformułowanie stałej strategii geopolitycznej są ponadto: asymetryczne stosunki z Federacją Rosyjską, kompleks niedowartościowania wśród elity ukraińskiej, pamięć historyczna, związki rodzinne oraz zarobkowe, położenie pomiędzy światem łaciny a światem bizantyjskim, wewnętrzpaństwowy podział religijny, geopolityczna agresywność państw-sąsiadów, nacjonalizm, decyzyjna indywidualność i wypadkowość, komunistyczna przeszłość – związki gospodarcze w ramach byłego ZSRR oraz kulturowa rusyfikacja, energetyczna zależność od Rosji, znajdowanie się w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej, niechęć do liberalizacji gospodarki ze strony monopolistów rynkowych – ekonomizacja polityki, kryzys zachodnich i wschodnich struktur integracyjnych, niska konkurencyjność przedsiębiorców ukraińskich w warunkach czystej konkurencji, atrakcyjność geopolitycznych wyborów,

¹⁴ M. Hruszewski, *Na porozi nowoji Ukrainy*, Kyjw 1991, s. 36-37.

¹⁵ W. W. Madison, W. A. Szahow, *Suczasnna ukrajinska geopolityka*, Kyjw 2003, s. 27-127.

¹⁶ *Ibidem*, s. 48.

wewnętrzna niestabilność, odmienny stosunek Rosji i Ukrainy do pogłębienia współpracy z UE oraz do Stanów Zjednoczonych¹⁷.

Kierunki rozwoju przestrzennego zdefiniowane w XX wieku pozwalają na określenie historycznego i w pewnym stopniu współczesnego geopolitycznego miejsca Ukrainy. Wśród nich można wyróżnić:

- kierunek słowianofilski (początki tej myśli geopolitycznej sięgają działalności Towarzystwa Cyrylo-Metodyjskiego). W XX wieku zakładała ona utworzenie federacji państw demokratycznych z parlamentarnym organem mieszczącym się w Kijowie. W skład federacji miały wejść Polska, Białoruś, Ukraina, Rosja oraz Czechy. Powyższa słowianofilska idea była przewodnim motywem geopolitycznej myśli Ukrainy oraz miała na celu zminimalizowanie wpływów Rosji (I. Franko, R. Laszczenko, M. Hruszewski),
- czarnomorsko-bałkański – zakładał utworzenie federacji narodów regionu czarnomorskiego i bałkańskiego (Ukraińców, Słoweńców, Czechów i Serbów), jego przedstawicielami byli S. Tomaszewski, S. Szeluhin,
- zachodnioeuropejski – idea propagowana przez P. Orlika. Autor Konstytucji zakładał ogłoszenie niepodległości Ukrainy pod patronatem królów szwedzkich oraz powrót metropolii kijowskiej pod zwierzchnictwo Konstantynopola. Stał on na stanowisku, iż granice Ukrainy z Rzeczypospolitą oraz Rosją powinny być wyraźnie określone. Koncepcja miała zwrócić uwagę państw zachodnich na problemy Ukrainy związane z panowaniem Piotra I. Zwolennikiem wektora europejskiego był także M. Dragomanow. Jego zdaniem państwa zachodnie były źródłem rozwoju niezbędnego dla Ukrainy. Uważał on także, że Rosję czeka przejście przez podobny proces polityczny do tego, który przeszły państwa Europy Zachodniej. Ideę zachodnioeuropejską popierał także D. Doncow,
- czarnomorsko-bałtycki (popierał go C. Rudnicki, J. Lypa oraz M. Hruszewski). Jego początek sięga osi Północ-Południe. Aktualny za czasów Jarosława Mądrego dążącego do stworzenia państwa sięgającego od morza do morza. Powyższa koncepcja opierała się na zjednoczeniu Ukrainy, Białorusi oraz Litwy,
- geocentryczny – popierany przez środowiska socjaldemokracji, narodowo-radykalne oraz monarchiczno-arystokratyczne. Podstawą rozwoju oraz priorytetem jest opieranie się na czynnikach wewnątrzpaństwowych, wektor zewnętrzny ma zaś drugorzędne znaczenie,
- wschodnio-zachodniej równowagi (sformułował go I. Lucjak-Rudnicki). Uważał on, iż Ukraina położona jest pomiędzy światem greko-bizantyjskim a światem kultury zachodniej i jest częścią każdego z nich. Elementy świata zachodniego, a także wschodniego, są nieodłączną częścią i podstawą państwa ukraińskiego. Jego zdaniem, pod względem etnosu i świato-

¹⁷ Ibidem, s. 50.

poglądu estetycznego Ukraina należy do Wschodu, natomiast pod względem politycznej i socjalnej struktury do Zachodu. Stanowi to podstawę syntezy Wschodu i Zachodu w Ukrainie. Przez wieki Ukraina starała się zjednoczyć te dwa różne światy w sobie. Równocześnie pisarz podkreśla, że długotrwała przewaga jednego z ośrodków, bez równoczesnej kompensacji ze strony drugiego ośrodka była szkodliwa¹⁸.

Współcześnie Ukraina jest państwem geopolitycznie ważnym w wymiarze regionalnym. Jej geopolityczne cechy czynią z niej państwo o dużym geopolitycznym potencjale, atrakcyjne dla imperialnych bloków i państw. Do geopolitycznych zalet Ukrainy można zaliczyć: położenie pomiędzy trzema potencjalnie rywalizującymi ze sobą blokami (koncepcja trójkąta wpływów), a także położenie na przecięciu szlaków handlowych (kraje bałtyckie – kraje śródziemnomorskie, środkowo-zachodniej Europy, Azji Środkowej – Chin), dostęp do surowców naturalnych, rolę, jaką odgrywa Ukraina w tranzycie surowców energetycznych, sprzyjający klimat, żyzne gleby, dostęp do morza, wielkość terytorium oraz populacji, bliskość do wschodu, skąd zgodnie ze współczesnymi założeniami należy spodziewać się zagrożenia, znajdowanie się w ideologicznym vacuum. Współczesne geopolityczne miejsce Ukrainy determinuje ponadto: przejście świata do międzycywilizacyjnych wojen, zapoczątkowanych atakami z dnia 11 września 2001 roku, fakt, iż geopolityka ustępuje miejsca geokonomicie (wzrost znaczenia ekonomiczno-finansowych czynników oraz zmniejszenie znaczenia czynników ideologicznych i wojennych, trwa ekonomiczny wyścig pomiędzy państwami, konflikty zbrojne przekształcają się w konflikty gospodarcze), dominowanie w świecie trzech ekonomicznych potęg: Stanów Zjednoczonych, UE oraz Chin (dążenie Stanów Zjednoczonych do utrzymania zagrożonej obecnie hegemonii amerykańskiej), odnowienie przez Rosję statusu przywódcy globalnego poprzez stworzenie energetyczno-transportowego imperium światowego¹⁹.

Obecnie Ukraina znajduje się w geopolitycznym trójkącie wpływów, umieszczonym w kole-polu zewnętrznym (system stosunków międzynarodowych), w którym ścierają się interesy trzech podstawowych graczy geopolitycznych: w wymiarze globalnym – Stanów Zjednoczonych, UE – w wymiarze regionalnym Polski, Litwy (składowych wektora europejskiego) oraz Federacji Rosyjskiej. Pole zewnętrzne podlega procesom wzrastania znaczenia stosunków transnarodowych, zależności międzypaństwowej, globalizacji, dywersyfikacji zagrożeń, jakościowej zmiany metod realizacji interesów narodowych, ograniczania suwerenności państwowej, ekonomizacji stosunków międzynarodowych, informatyzacji. Wokół geopolitycznych graczy koncentrują się różne geopolityczne przestrzenie. Wokół UE europejska, wokół USA atlantycka, wokół Rosji euroazjatycka. Składowe geopolitycznego trójkąta

¹⁸ Ibidem, s. 60-100.

¹⁹ I. F. Kuras, *Einopolitologia. Perszi kroki stanowlennia*, Kyjiw 2004.

wykorzystują Ukrainę do powiększenia strefy własnych wpływów oraz jako narzędzie nacisku na pozostałe części trójkąta²⁰. W ramach trójkąta dokonują one monitoringu zachowania się jego pozostałych części składowych, od którego uzależniają własne działania. Powyżsi gracze są grawitacyjnymi centrami, jądrami oddzielonymi od siebie państwem bądź grupą państw buforowych. Trójkąt UE – USA – Rosja jest trójkątem równowagi i wzajemnego oddziaływania. Współpracująca z USA UE współpracuje z Rosją dla częściowego osłabienia USA, ze Stanami Zjednoczonymi zaś dla osłabienia Rosji. USA wykorzystują natomiast współpracę z Rosją dla osłabienia UE, a z UE dla osłabienia Rosji. Ukraina odgrywa w trójkącie rolę państwa neutralizatora, pośrednika pomiędzy polaryzującymi się graczami międzynarodowymi, wykorzystującymi zewnętrzną rywalizację do wzmocnienia własnego potencjału. Każdy z biegunów (europejski i amerykański wykazują tendencje do wzajemnej integracji) przyciąga do siebie Ukrainę. Nie wszyscy uczestnicy trójkąta mają równorzędne znaczenie dla Ukrainy, równorzędnie dążą i mają równorzędną możliwość oddziaływania. Ukraińskie terytorium jest zatem przestrzenią interesów trzech głównych graczy geopolitycznych, grających w geopolityczną grę o Ukrainę. Może ona doprowadzić do ograniczenia suwerenności, federalizacji, integracji do struktur zjednoczeniowych (pogłębienia współpracy Rosji z UE bądź mało prawdopodobnej izolacji Rosji), przekształcenia Ukrainy w centrum regionalne przyciągające inne państwa²¹, podziału Ukrainy na strefy wpływów (np. uzyskanie zgody Rosji na członkostwo Ukrainy w NATO, w zamian za amerykańską i ukraińską zgodę na przebywanie na terytorium Ukrainy rosyjskiej floty czarnomorskiej).

Europejsko-euroatlantyczna składowa trójkąta opiera się na ideologii gospodarczego liberalizmu i demokracji. Szlak europejski jest szlakiem wzmocnienia niezależności Ukrainy od Rosji, alternatywą równoważącą Wschód. Pojęcie „europejskości” utożsamiane jest z demokracją, wolnością słowa, niezależnością sądownictwa, prymatem prawa, efektywnym systemem podatkowym, zwalczaniem korupcji oraz wysokim średnim poziomem życia obywatela²². Przestrzeń euroatlantyczna (obejmuje państwa-członków Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz nowe strefy odpowiedzialności Sojuszu w Europie) oraz europejska nakładają się na terytorium Ukrainy. Dla wektora euroatlantycznego Ukraina jest potencjalnie proamerykańską przestrzenią, państwem-żandarmem-reformatorem obszaru byłego ZSRR, kluczem dla stworzenia subregionalnych, proatlantycznych struktur w sferze wpływów rosyjskich oraz dezintegratorem europejskich procesów integracyjnych²³. Geo-

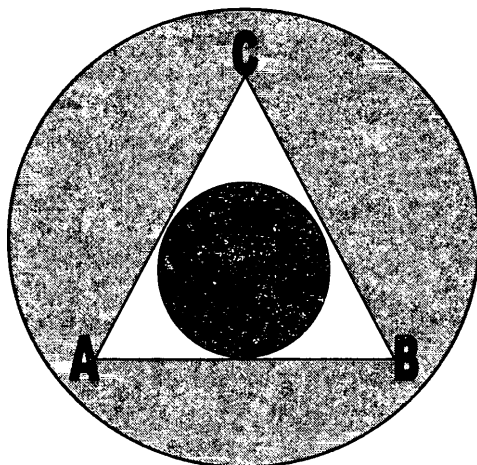
²⁰ W. A. Mandżola, A. C. Wiktoriwna, M. H. Kapitonenko, *op. cit.*

²¹ G. Bobruba, *Kordony „proekt Jewropa”*. *Ukrajina jak subjekt geopolitycznoji gry*, „Ji”, Lwów 2005, nr 39.

²² T. W. Andrusienko, *op. cit.*, s. 3-7.

²³ W. A. Mandżola, A. C. Wiktoriwna, M. H. Kapitonenko, *op. cit.*

Schemat 1. Graficzne odzwierciedlenie koncepcji „geopolitycznego trójkąta Ukrainy” (najważniejsze wektory oddziałujące na Ukrainę).

Wektor AB – wektor UE, wektor AC – wektor Stanów Zjednoczonych, wektor BC – wektor Federacji Rosyjskiej, mniejsze koło wpisane w trójkąt ABC – Ukraina, większe koło – system międzynarodowy.

Źródło. Opracowanie własne.

polityczną wagę Ukrainy dla Stanów Zjednoczonych potwierdzają słowa Sekretarza Stanu USA Condolizy Rice: „Ocena Ukrainy z pozycji jej znaczenia dla europejskiej polityki jest nie mniej ważna, aniżeli dla powstrzymania Rosji przed powrotem do imperializmu. Należy także pamiętać, że Ukraina jest wielkim państwem. Dlatego też jest w Europie państwem kluczowym”²⁴.

Stany Zjednoczone, w związku z globalizującym się atlantyżmem i rozpadem systemu jednobiegunowego, poszukują zasobów i sojuszników. Dla Stanów Zjednoczonych Ukraina jest strategicznym państwem w ujęciu regionalnym, stąd są one w sposób szczególnie zainteresowane stabilnością, demokracją oraz proamerykanizmem Ukrainy. Terytorialna odległość Stanów Zjednoczonych od Ukrainy oraz realne formy współpracy ograniczają jednakże pragmatyzm współpracy do sfery polityczno-wojskowej. Geostrategia Stanów Zjednoczonych wobec Ukrainy opiera się przede wszystkim na założeniach S. Huntingtona, H. Kissingera, Z. Brzezińskiego i zależy od strategii wobec UE, znaczenia Eurazji oraz strategii surowcowej USA. Zdaniem S. Huntingtona, przez Ukrainę przebiega linia podziału „aksamitna kurtyna”, dzieląca ją na greko-katolicką zachodnią oraz prawosławną wschodnią Ukrainę. Ukraina jako „podzielone państwo” składa się z dwóch części należących do dwóch różnych cywilizacji. H. Kissinger uważa, że Ukraina położona jest

²⁴ F. M. Rudycz, R. W. Balaban, O.P. Degraczow, *Ukraina w nowoczesnym geopolitycznym prostori, teoretycznyj i przykładowy aspekt*, Kyjiw 2002, s. 58.

na wschodzie geopolitycznej przestrzeni, oddzielającej dwa (Europę i Rosję) z sześciu centrów geopolitycznych (Europa, Rosja, Stany Zjednoczone, Chiny, Indie, Japonia). Ukraina równoważy zatem Wschód i Zachód, utrzymując nacjonalizm rosyjski w granicach Federacji Rosyjskiej. Z. Brzeziński uznaje zaś Ukrainę za geopolityczne centrum Europy Środkowo-Wschodniej. Geopolityczna wartość Ukrainy polega na potencjale transformowania Rosji, poprzez przyciąganie do siebie innych słabych państw regionu (np. Gruzję) oraz poprzez proces promieniowania na Federację Rosyjską²⁵. Ukraina jest nową i ważną przestrzenią na szachownicy euroazjatyckiej, geopolitycznym sworzniem. Bez Ukrainy Rosja przestaje być bowiem imperium, zaś z Ukrainą automatycznie się nim staje. Zgodnie z koncepcją Brzezińskiego Ukraina jest jednym z państw zasługujących na największą geopolityczną uwagę Stanów Zjednoczonych, państwem osłabiającym obecny potencjał UE i Rosji. Stosunek Stanów Zjednoczonych do UE charakteryzuje bowiem: zainteresowanie rozszerzeniem UE, traktowanym jako poszerzenie doktryny imperialnej Stanów Zjednoczonych (demokracji, kapitalizmu, liberalizmu), niedopuszczenie do wypełnienia doktrynalnego vacuum państw Europy Środkowo-Wschodniej wyłącznie doktryną rosyjską bądź europejską, zainteresowanie silną, aczkolwiek nie antyamerykańską Europą (ma temu przeciwdziałać proamerykański klin destabilizujący, wcinający się w Europę i składający się z Polski oraz Ukrainy), mającą odgradzać USA od Rosji, Chin, Indii i krajów arabskich, dążeniem do przeciwdziałania tworzeniu się osi Rosja – UE, skierowanej przeciwko USA²⁶. Ukraina odgrywa istotną rolę w geopolitycznej grze o Eurazję, która nabiera większego znaczenia w związku z walką o pozyskanie surowców energetycznych i ekonomizacją stosunków międzynarodowych. Ukraina jest kluczem do Eurazji, bo jest kluczem do Rosji. Rozpatrywana jest jako wojskowo-polityczny przyczółek dla wtargnięcia do serca Eurazji. Odnosząc się do Z. Brzezińskiego, Eurazja jest bowiem tą szachownicą, na której w przyszłości rozegra się walka o globalną hegemonię. Siła panująca nad tą częścią świata będzie miała kontrolę nad dwoma, z trzech najbardziej produktywnych ekonomicznie regionów na świecie, największymi na świecie zasobami surowców naturalnych, a także nad subordynacją Afryki. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec Ukrainy jest ponadto składową amerykańskiej polityki ustanowienia ekonomicznej kontroli nad innymi państwami, wynikającej z ekspansji kapitalizmu. Amerykańska strategia ma na celu zbliżenie się do terytorium Rosji oraz otoczenie jej od Wschodu, poprzez stworzenie pasa państw ideologicznie przychylnych (z młodą państwowością, niezdolnych do samodzielnego zagwarantowania własnego bezpieczeństwa), jakie dobrowolnie przyjęły „doktrynę demokracji i stabilności”. Stany Zjednoczone zainte-

²⁵ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 2003.

²⁶ A. Mitrofanow, *Rossija piered rozpadom ili wstupieniem w Ewropejskij Sojusz*, Moskwa 2005, s. 12-18.

resowane są zatem niedopuszczeniem do zbyt silnych braterskich związków pomiędzy Rosją i Ukrainą oraz utrzymaniem stanu rozczłonkowanej Europy Wschodniej²⁷. Stany Zjednoczone prowadzą ponadto strategię zduszenia Rosji – przesuwaniem „żelaznej kurtyny” na wschód (obecnie zatrzymała się ona wzdłuż granicy polsko-białoruskiej oraz na terytorium Ukrainy). Zduszenie Rosji ma polegać na jej ideologicznym otoczeniu, poddaniu naciskom ze strony Chin, Europy i Stanów Zjednoczonych. Strategia odgradzania Rosji jest strategią wyniszczania potencjalnego hegemonia geopolitycznego, stojącego na przeszkodzie utrzymaniu pax america²⁸. Ukraina natomiast jest potencjalnym centrum założycielem regionalnych organizacji bez uczestnictwa Rosji, a zatem instrumentów rywalizacji USA z Rosją²⁹. Ze względu na fakt, iż potęga Rosji zależy w przeważającej mierze od kształtowania się cen na rynku energetycznym, Ukraina jest także kluczem do powstrzymania energetycznej, a co za tym idzie państwowej, ekspansji Rosji.

Wzrost priorytetowości ukraińsko-amerykańskich stosunków w geopolitycznej strategii amerykańskiej zależy od skali izolacjonizmu i agresywności polityki rosyjskiej wobec innych państw. „Nawet bez państw bałtyckich i Polski Rosja, która utrzymałaby kontrolę nad Ukrainą, mogłaby dążyć do zostania samodzielnym euroazjatyckim mocarstwem... Ale bez Ukrainy z jej 52 milionami braci i siostr, każda próba Moskwy odbudowania euroazjatyckiego mocarstwa, grozi uwikłaniem Rosji w długie konflikty z narodowo i religijnie zmotywowaną ludnością niesłowiańską”³⁰. Ze względu na znajdującą się w przełomowym – zwrotnym momencie Rosję, atrakcyjność Ukrainy wzrasta ze względu na fakt, iż „bez Ukrainy Rosja skazana jest na bolesny upadek w geopolityczną nieważność, a ostatecznie nawet na zniknięcie”³¹. Historycznymi potwierdzeniami powyższej tezy są następujące stwierdzenia: Rosja przekształciła się w imperium głównie na skutek przyłączenia hetmańskiej Ukrainy do swojego terytorium, rozpad ZSRR wynikał częściowo ze stanowiska władz ukraińskich, WNP straciła swój potencjał ze względu na pozycję Ukrainy³². Ponadto zainteresowanie Stanów Zjednoczonych Ukrainą uzależnione jest także od chińskiego ekspansjonizmu. Efektem poszerzenia strefy „demokracji i gospodarki wolnorynkowej” ma być bowiem geograficzne zbliżenie się do Chin i Indii potencjalnych konkurentów w walce o hegemonię. Ze względu na fakt, iż UE i Rosja zagrażają hegemonii amerykańskiej Stany Zjednoczone wykazują przychylność wobec członkostwa Ukrainy w NATO oraz UE. Zgodnie z koncepcją Stanów Zjednoczonych, zarówno Ukraina,

²⁷ W. A. Degraczow, *Geopolityka*, Moskwa 2004, s. 263.

²⁸ P. Schwarz, *Walka o władzę na Ukrainie a strategia hegemonii Ameryki*, (<http://www.wsws.org/de/pl/2004/dez2004/ukr1-d28.shtml>).

²⁹ G. Perepełytsja, *Wojenna Bezpeka Ukrainy na mezi tysiaczolit'*, Kyjiv 2002, s. 135.

³⁰ Z. Brzezinski, *op. cit.*, s. 137.

³¹ *Russia: After Ukraine*, z 10 XII 2004 (<http://www.stratfor.com/>).

³² <http://ok.archipelag.ru/part1/sovremennaya.htm/>.

jak i Rosja mają prawo pretendować do tego, by być pełnoprawnymi członkami zjednoczonej Europy. Dla bezpieczeństwa Europy istotne są bowiem dobre stosunki pomiędzy Ukrainą i Rosją, z uwzględnieniem zbieżności ich doli³³.

Na mikropłaszczyźnie na „zachodni” wymiar trójkąta składa się także geostrategia Polski wobec Ukrainy. Polska patrzy na Ukrainę poprzez rosyjskie okulary. Polska geostrategia wobec Ukrainy formułowana jest poprzez perspektywę niebezpieczeństwa ze strony Rosji. Stosunek Polski do Ukrainy zdeterminowany jest ponadto polsko-rosyjskimi kompleksami i obawą przed imperialną Rosją oraz historycznym brakiem zaufania obu tych państw do siebie. Terytorium Ukrainy postrzegane jest zatem w Polsce jako wolna dla imperializmu rosyjskiego, jak i dla ambicji Polski, przestrzeń. Stosunek Polski i Rosji do Ukrainy wynika z imperialnych obaw przed imperializmem którejs z stron: „Rosjanie podejrzewali, że Polacy są antyimperialistami, ale tylko w odniesieniu do Rosji, a zatem, że rosyjski imperializm pragniemy zastąpić polskim imperializmem”³⁴. Zdaniem J. Mieroszewskiego, „Ukraina wraz z Litwą i Białorusią była i jest czymś więcej aniżeli »jabłkiem niezgody« pomiędzy Polską i Rosją, wpływa ona bowiem na stan stosunków polsko-rosyjskich, które zawsze były skutkiem sytuacji, jaka miała miejsce na terytorium Ukrainy, Litwy i Białorusi, przekształcając Polskę albo na imperializm, albo na bycie satelitą, a prymat Polski na tym terytorium bądź Rosji miał na celu ustanowienie przewagi, nie zaś dobrosąsiedzkich stosunków polsko-rosyjskich”³⁵. Historyczny, ustrojowy i światopoglądowy antagonizm obu tych państw przyczynił się do tego, iż Ukraina jest przestrzenią walki o ustanowienie przewagi, nie zaś równowagi między tymi państwami. Ponadto stosunki polsko-ukraińskie charakteryzowały się obustronną zależnością. Najpełniej została ona wyrażona w stwierdzeniu „bez niepodległej Ukrainy nie będzie niepodległej Polski”. Postrzeganie Ukrainy przez Polskę opiera się także na następujących założeniach: „dobre sąsiedztwo” z Ukrainą jest sposobem zagwarantowania polskiego bezpieczeństwa narodowego, w interesie RP leży cywilizacyjny awans położonego na wschód od Polski obszaru, co ma na celu uniknięcie nowych linii podziału, poszerzenie demokracji i gospodarki wolnorynkowej stabilizuje przestrzeń wschodnią, „wschodni wybór Ukrainy” oznacza wzrost zagrożeń dla bezpieczeństwa RP, „zachodni wybór Ukrainy” jest zabezpieczeniem Polski od Wschodu – oddaleniem niebezpieczeństwa rosyjskiego, „westernizacja” Ukrainy prowadzi do „westernizacji” Rosji bez perspektyw członkostwa Rosji w UE, polska strategia wciągania Ukrainy w orbitę wpływów zachodnich jest strategią długookresową, a tak-

³³ A. I. Kudrjaczenco, *op. cit.*, s. 220.

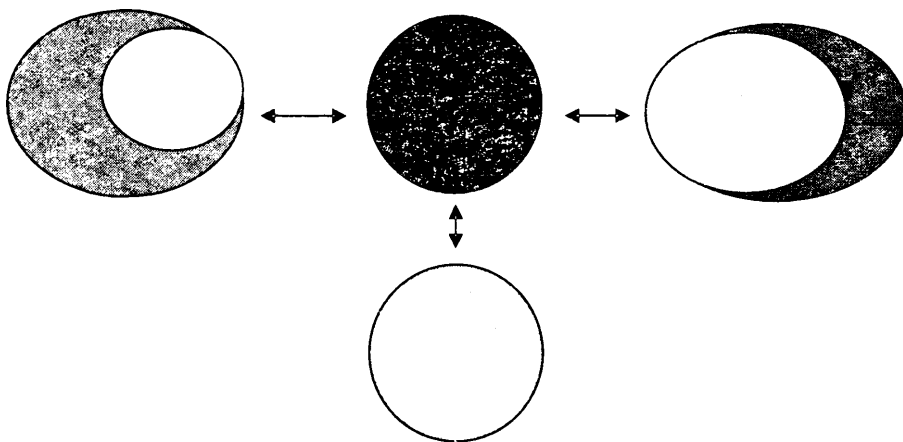
³⁴ J. Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks Polski” i terytorium Ukrainy, Litwy i Białorusi*, „Ji” 2005, nr 39.

³⁵ *Ibidem*, s. 142.

że sposobem zaistnienia Polski na arenie europejskiej i międzynarodowej, polityka „otwartości” – „misyjności” wobec Ukrainy jest pożyteczna nawet wtedy, gdy jest jednostronna.

Rosyjski wektor jest wektorem dominującym w wewnątrzpaństwowej grze o wpływy na terytorium ukraińskim. Cechuje go jednak wzrost antagonizmu ukraińskiego do polityki rosyjskiej, proporcjonalny do wzrostu skali jej agresywności. Wpływ wektora rosyjskiego jest znaczący na tyle, że może neutralizować wpływ dwóch pozostałych wektorów. Przyczyną jest geograficzna bliskość Rosji i Ukrainy, historyczna, mentalna i religijna zażyłość obu państw, ekonomiczna zależność oraz znajdowanie się Ukrainy w rosyjskiej przestrzeni informacyjnej.

Schemat 2. Graficzne przedstawienie wektora polskiego.

Koło środkowe – Ukraina, duże koło położone po lewej stronie – UE, koło mniejsze wpisane w koło UE – Polska, koło mniejsze wpisane w koło po prawej stronie koła ukraińskiego – Rosja, koło prawe – WNP, koło południowe – USA.

Źródło: Opracowanie własne

Federacja Rosyjska zainteresowana jest odnowieniem rosyjskiej-wschodniosłowiańskiej przestrzeni, zabezpieczeniem dopływu ukraińskiej siły roboczej do Rosji, ekspansją kapitału rosyjskiego na rynek ukraiński, wzrostem przychodów ze sprzedaży surowców energetycznych, zabezpieczeniem związków komunikacyjno-transportowych z Rosją. Rosyjskimi mechanizmami zabezpieczenia interesów rosyjskich na terytorium Ukrainy są: utrzymanie monopolu informacyjnego, destabilizacja sytuacji wewnętrznej, zagwarantowanie statusu języka rosyjskiego jako języka urzędowego, stworzenie podstaw prawnych dla podwójnego obywatelstwa, poparcie mniejszości rosyjskiej oraz rosyjska neoimperialna polityka surowcowa³⁶. Formą postra-

³⁶ G. Perepelycja, *Wyklyky majbutnioho*, „Polityka i czas” 2004, nr 10.

dzieckiego neokolonializmu-neoimperializmu, odnoszącego się do koncepcji „liberalnego imperium” A. Czubaśa, jest ekonomiczna ekspansja Rosji na terytorium Ukrainy. Droga do Europy, która wiedzie przez Ukrainę oraz możliwość prowadzenia rentownych inwestycji rosyjskich determinuje polityczne zainteresowanie Ukrainą ze strony Rosji³⁷. Współczesnymi ekonomicznymi mechanizmami odbudowania przez Rosję przestrzeni euroazjatyckiej są: polityka energetycznego i surowcowego uzależnienia, ekonomiczna ekspansja poprzez realizację rosyjskich inwestycji oraz urzeczywistnienie ekonomicznych projektów integracyjnych³⁸. Stosunek Rosji do współczesnej Ukrainy, która w przeciwieństwie do państw bałtyckich jest rosyjskim symbolem wielkości, wynika z historycznego postrzegania „Małej Rosji”. Opiera się on na założeniu, iż Ukraina i Rosja tworzą „całość”. „Całość” wyrażona jest w doktrynie panslawizmu, tendencjach utworzenia wspólnych struktur organizacyjnych, propagowaniu „tymczasowości” rosyjsko-ukraińskiego rozwoju. Ukraina, zgodnie z doktryną panslawizmu, postrzegana jest jako część składowa etniczno-cywilizacyjnego jądra, stąd też ogłoszenie niepodległości przez Ukrainę w dniu 24 sierpnia 1991 roku dowodziło, zdaniem strony rosyjskiej, rozpadu samego jądra-centrum, a zatem Rosji (późniejsze ciężenie Ukrainy do Rosji, zdaniem strony rosyjskiej, wynikało zaś z jej przynależności do jądra). Dla Federacji Rosyjskiej „istnienie Ukrainy w obecnych granicach i ze współczesnym statusem państwa suwerennego jest ciosem dla rosyjskiego bezpieczeństwa, porównywalnym z wtargnięciem na terytorium Rosji”³⁹. Rosja uczy się postrzegać Ukrainę jako samodzielne, oddzielne państwo. Jednakże w świadomości Rosjan Ukraińcy wciąż są częścią makroetnosu rosyjskiego, Ukraina zaś częścią metropolii⁴⁰. Koncepcja ukraińsko-rosyjskiej „całości” prowadzi do wciąż aktualnego założenia strony rosyjskiej, iż po okresie konsolidacji i osiągnięcia odpowiedniego wzrostu Ukraina w całości bądź jej wschodnie obszary, w granicach z 1939 roku, zjednoczą się z Rosją. Dowodem na „całość” jest ukraińsko-rosyjska wspólnota religijna. Prawosławny pogląd Rosji na geopolityczną samowystarczalność Ukrainy wymaga podziału jej terytorium na wschodnią i zachodnią część, zgodnie z dominującą religią – katolicyzmem i prawosławiem. Zdaniem rosyjskich analityków, Ukraina nie jest państwem niepodległym, samowystarczalnym i niepodzielnym. Na terytorium Ukrainy przebiega bowiem linia cywilizacyjnego podziału, oddzielająca dwie kultury, kulturę zachodniej Ukrainy, nazywaną samodzielną, od wschodniej małorosyjskiej, dlatego też wybór jednego

³⁷ W. O. Parachonkyj, *Dylema ukraińsko-rosyjskich stosunków*, „Aktualni Problemy Miżnarodnych Widnosyn” 2005, Wypusk 57, Cz. II.

³⁸ W. A. Mandżoła, A. C. Wiktoriwna, M. H. Kapitonenko, *op. cit.*

³⁹ A. G. Dugin, *Osnowy geopolityki. Geopoliticzeskoje buduszczieje Rossii*, Moskwa 1997, s. 193-194.

⁴⁰ J. Marczuk, *Ukraina ta Rosija u systemi miżnarodnych widnosyn: strategiczna perspektywa*, Kyjiw 2002, s. 178.

wektora geopolitycznego grozi rozpadem państwa⁴¹, oddalanie się Ukrainy od Rosji grozi natomiast dezintegracją wewnętrzną Ukrainy. Zdaniem O. Dugina, istnienie Rosji nie ma sensu bez idei imperialnej, naród rosyjski bez imperializmu traci swoją identyczność i zostaje narażony na unicestwienie. Idea imperialna skierowana jest na obszar byłego ZSRR. Stosunek Rosji do Ukrainy wynika zatem z rosyjskiego stosunku do byłego obszaru ZSRR. Rosja zainteresowana jest zjednoczeniem rozerwanego geopolitycznego pola byłego ZSRR, poprzez wzmocnienie federacyjnych związków pomiędzy państwami. Ukraina jest niezbędnym ogniwem dla rozwoju idei Rosji-Eurazji. Ukraina jest bowiem nie tylko zagrożeniem dla istnienia Rosji, ale także dla aktualności idei Rosji-Eurazji⁴². Orientacja Ukrainy na członkostwo w UE i NATO postrzegana jest jako wyparcie Rosji z terytorium ukraińskiego, na którym do niedawna była monopolistą, oznacza utratę autorytetu Rosji oraz przyśpieszenie procesów dezintegracyjnych wewnątrz Federacji Rosyjskiej oraz na obszarze byłego ZSRR⁴³. Rosja postrzega Zachód jako konkurenta. Obawia się zatem wspólnoty antyrosyjskiego Zachodu z antyrosyjską Ukrainą. Utrata Ukrainy, najbliższego pogranicza Rosji, oznacza „odsłonięcie” Rosji na zagrożenia z Zachodu. Rosja propaguje zatem integrację Ukrainy z obszarem wschodnim. Zdaniem strony rosyjskiej jest ona najmniej niebezpieczna dla Ukrainy oraz uzasadniona kulturalno-psychologiczną tożsamością Ukrainy i Rosji. Dryfowanie Ukrainy w stronę Zachodu, zdaniem geopolityków rosyjskich, osłabi Ukrainę, doprowadzi do jej rozpadu, utwierdzi ukraiński status państwa-pogranicza. Obecnym strategicznym celem Federacji Rosyjskiej, którego osiągnięcie, zdaniem geopolityków rosyjskich, zajmie około piętnaście lat, jest powrót Ukrainy do rosyjskiej strefy wpływów.

We wspólnym interesie wszystkich składowych trójkąta leży stabilizacja Ukrainy. Jednakże celowość i jakość stabilizacji rozumiane są odmiennie. Zarówno UE, jak i Federacja Rosyjska dążą do utworzenia własnej, bezpiecznej, stabilnej i kontrolowanej strefy przygranicznej. Dla UE strefa stabilności ma być strefą rozwoju i, w okresie długoterminowym, strefą sąsiedztwa. Dla Federacji Rosyjskiej natomiast Ukraina powinna być podzieloną strefą pro-rosyjską, służącą reintegracji obszaru byłego ZSRR oraz politycznego, ekonomicznego i kulturowego wzmocnienia jądra-Rosji za pomocą peryferii⁴⁴. Zarówno dla Rosji, jak i dla UE przestrzeń Ukrainy ma być strefą buforową, oddzielającą powyższych dwóch geopolitycznych graczy.

⁴¹ A. Okara, *W poszukiwaniu imperialistycznej perspektywy. Czy sądzono jest Kijowowi zostać nowym centrum postbizantyjskiej cywilizacji*, „Niezawisimaja” 1999, nr 9 (31).

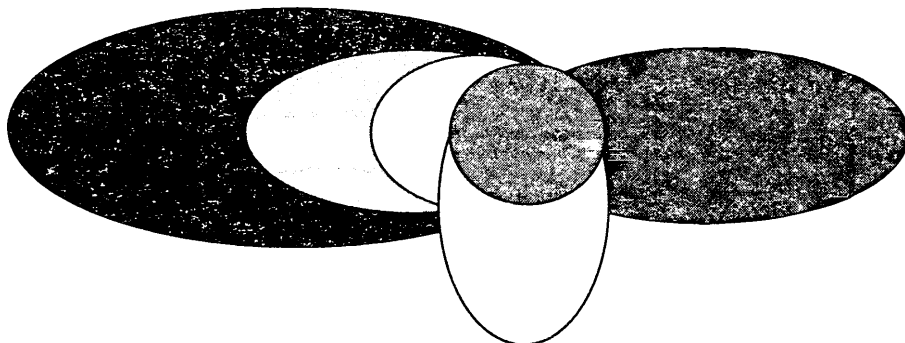
⁴² J. Marczuk, *op. cit.*, s. 208-209.

⁴³ Ibidem, s. 207.

⁴⁴ W. Andrusienko, *op. cit.*, s. 227.

Geopolityczna gra tocząca się pomiędzy składowymi trójkąta osłabia geopolityczną podmiotowość oraz geopolityczny status Ukrainy⁴⁵. Zakres podmiotowości geopolitycznej Ukrainy warunkuje jej geopolityczny wybór, a także jakość jego realizacji. Historycznym problemem Ukrainy jest brak pełnej geopolitycznej podmiotowości, z którym związane jest stwierdzenie, iż współcześnie nie można mówić o geopolityce Ukrainy, ze względu na fakt, iż geopolityka tego państwa, nie będącego jeszcze geopolitycznym podmiotem, kształtowana jest w głównej mierze nie wewnątrz kraju, a w ramach osi Moskwa-Waszyngton-Bruksela⁴⁶, a także, iż Ukraina jest obiektem wzbudzającym zainteresowanie społeczeństwa międzynarodowego, pasywnym i niezdolnym do samodzielnego bycia uczestnikiem procesu, a jedynie bezwolnym uczestnikiem procesu podłączenia Ukrainy do istniejących geopolitycznych bloków⁴⁷.

Schemat 3. Graficzne odzwierciedlenie geopolitycznej rzeczywistości Ukrainy.

Okrąg środkowy – Ukraina, okrąg najmniejszy po lewej stronie okręgu ukraińskiego – Państwa Bałtyckie i Europa Środkowo-Wschodnia, okrąg średni – przestrzeń UE, okrąg największy – (USA i UE), okrąg położony po prawej stronie okręgu ukraińskiego – przestrzeń euroazjatycka (WNP), okrąg południowy – przestrzeń czarnomorska i kaspijska.

Źródło. W. A. Andrusienko, *Ukraina w geopolitycznym sereadowyszczi*, Kyjiv 2005, s. 232.

Zdaniem Leonida Szkliara, Ukraina znajduje się obecnie na czwartym etapie podmiotowości. L. Szkliar uważa, iż podczas analizy geopolitycznej myśli Ukrainy należy przeanalizować trzy geostrategie obszaru europejskiego, które bezpośrednio dotyczyły Ukrainy. Pierwsza z nich była zainicjowana przez państwa imperialne na początku XX wieku. W efekcie doprowadziła ona do upadku imperializmu i państw imperialnych oraz do powstania nowych państw (w tym Ukrainy w latach 1917-1919). Powyższa „imperialna

⁴⁵ Ibidem, s. 230.

⁴⁶ A. Okara, *op. cit.*

⁴⁷ A. Morżkowski, *Ukraina w geopolityce: fakt czy faktor?* (<http://www.proua.com/analytic/2004/05/03/112802/>).

geopolityka” trwająca do końca I wojny światowej doprowadza do sytuacji, w której Ukraina stała się ofiarą rosyjskiej geopolityki. L. Szkliar stwierdza, że drugi etap geopolitycznej strategii wynikał na skutek podziału ideologicznego oraz ustrojowego (demokracja vs. faszyzm, totalitaryzm). Ukraina podczas drugiego etapu odegrała rolę państwa zakładnika geopolityki radzieckiej. Agresywny geopolityczny etap drugi uwarunkował etap trzeci, charakteryzujący się okresem zimnej wojny oraz bipolarnością. Autor podkreśla, iż obecnie jesteśmy świadkami czwartego etapu, który jest przejściem od systemu bipolarnego do systemu pozablokowego-integracyjnego. O ile podczas trzech wcześniejszych etapów Ukraina odgrywała rolę przedmiotu polityki geopolitycznej innych państw, o tyle podczas czwartego etapu spełnia rolę słabego podmiotu geopolitycznego. Ukraina dążyła historycznie do nabycia pełnej podmiotowości geopolitycznej. Można stwierdzić, iż jedną z przeszkód jej osiągnięcia jest skala oddziaływania innych państw na Ukrainę, brak społecznej konsolidacji państwa ukraińskiego, dążenie do bycia jednym z głównych graczy geopolitycznych, któremu towarzyszy niemożność zaakceptowania odgrywania roli gracza średniej klasy. Obecnie jesteśmy świadkami powolnego zjawiska wzrastania podmiotowości Ukrainy, jednakże, biorąc pod uwagę kondycję państwa ukraińskiego, słusznym wydaje się być stwierdzenie, iż stosunkowo pełna geopolityczna podmiotowość Ukrainy jest celem długoterminowym.

W odniesieniu do koncepcji polityki zagranicznej alternatywami geopolitycznego, jednostronnego wyboru pomiędzy Wschodem i Zachodem, traktowanego jako nabycie pełnoprawnego członkostwa Ukrainy w zachodniej (UE, NATO) bądź wschodniej strukturze integracyjnej (WNP, WPG, Stowarzyszenie Euroazjatyckie, Organizacja Bezpieczeństwa Zbiorowego, ZBiR), w wymiarze polityczno-wojskowym, jak i gospodarczym są: status państwa neutralnego, status państwa pozablokowego, polityka wielowektorowości, wybór regionalny oraz polityka równomiernego zbliżenia i równomiernego oddalenia. Zamiary ogłoszenia neutralności, pozablokowości bądź powrót tym razem do jasno zdefiniowanej, o określonych granicach polityki wielowektorowej są powracającym zjawiskiem w geopolitycznej myśli Ukrainy. Wynikają one z wczesnego etapu kształtowania się koncepcji polityki zagranicznej młodego państwa, jakim jest Ukraina, stanu polityki UE oraz Rosji wobec Ukrainy, ich kondycji państwowej i organizacyjnej, dążeń Ukrainy do utrzymania przewag obecnego położenia oraz z centralistycznym pozycjonowaniem się państwa ukraińskiego, świadomego własnego cennego położenia geograficznego oraz potencjalnych strat związanych z dokonaniem jednoznacznego geopolitycznego wyboru. Ponadto z faktu, iż sposoby realizacji trzeciej ukraińskiej drogi zmieniają znaczenie pojęcia „pogranicza”, „państwa-bufora”, „kordonu sanitarnego”. Proces formułowania stałej koncepcji polityki zagranicznej na Ukrainie jest procesem wciąż trwającym, nie można

zatem mówić o istnieniu stałej, ukraińskiej koncepcji polityki zagranicznej (pomimo jednoznaczności ośrodka rządzącego, pozostałe elity oraz społeczeństwo są podzielone wobec wyboru priorytetowego kierunku polityki zagranicznej). Ukraińską politykę zagraniczną cechuje ponadto duży stopień niestabilności spowodowanej: przechodzeniem Ukrainy przez różne stadia anarchii, złożoną strukturą społeczną, zagrożeniem rozpadu wewnętrznego i rozbioru Ukrainy przez obce państwa, dużym stopniem różnorodności regionalnej, polityką obcych państw wobec Ukrainy, przepaścią ideologiczną pomiędzy opozycją, ośrodkiem władzy, elitą a społeczeństwem. Obecnie Ukraina dąży do przełamania własnej buforowości, przekształcenia jej z wady w zaletę, a w podstawowym interesie Ukrainy leży przede wszystkim zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego (wypełnienie vacuum bezpieczeństwa, w jakim znalazła się Ukraina), normalizacja stosunków z Rosją, stabilizacja sytuacji wewnętrznej oraz wzrost poziomu życia w Ukrainie. Ukraińska polityka zagraniczna jest polityką realizmu, o dużym stopniu deklaratywności.

Należy podkreślić, iż poszczególne koncepcje polityki zagranicznej mogą ewoluować do bycia alternatywą bądź też dopełnieniem europejskiego, bądź euroazjatyckiego, priorytetowego kierunku ukraińskiej polityki zagranicznej.

Neutralność warunkuje zabezpieczenie bezpieczeństwa narodowego poprzez własne środki finansowe, polityczne i wojskowe (w przypadku Ukrainy są one niewystarczające). Państwo uzyskuje status neutralności poprzez przyjęcie aktu wewnętrznego ogłaszającego neutralność, na skutek uchwalenia rezolucji przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, poprzez podpisanie umowy o neutralności z zainteresowanymi stronami. W czasie pokoju państwa neutralne zobowiązane są nie wchodzić do sojuszy wojskowych, nie oddawać własnej przestrzeni powietrznej oraz terytorium do wykorzystania przez obce wojska, nie przekazywać zbroi państwom znajdującym się w konflikcie. Podczas wojny dodatkowo nie mogą one brać udziału w działaniach wojennych, pomagać wojującym stronom. Powinny ponadto utrzymywać równoprawne stosunki z walczącymi stronami⁴⁸.

Po odzyskaniu niepodległości Ukraina ogłosiła swój bezatomowy i pozablokowy status. Początkowa neutralność z lat 90-tych zabezpieczała państwo przed wciągnięciem w sojusz wojskowy obszaru byłego ZSRR – Układ Taszkiencki⁴⁹. Adresatem neutralności była wówczas Federacja Rosyjska, nie zaś Sojusz Północnoatlantycki. Ogłoszenie neutralności wynikało z wewnętrznej niestabilności Ukrainy oraz z polityki państw ościennych. Gwarantowała ona stabilność i wewnętrzny konsensus społeczny oraz podyktowana była dążeniem do nabycia statusu państwa bezatomowego. Była quasi neutralnością, która miała umożliwić ewentualne pole manewru (członkostwo w organizacji

⁴⁸ G. M. Perepelycja, *Wojenna Bezpeka...*, s. 120-121.

⁴⁹ „Aktualni Problemy Miżnarodonych Widnosyn” 2002, Wypusk 33, Cz. I.

bezpieczeństwa) w zależności od rozwoju sytuacji na arenie międzynarodowej. Zdaniem W. M. Wdowenko, w historii niepodległej Ukrainy można wyróżnić następujące etapy procesu rozwoju doktryny neutralności w polityce zagranicznej: okres od 1991 do 1993 roku. W tym okresie powstają dokumenty potwierdzające zamiary ogłoszenia statusu neutralnego państwa ukraińskiego (*Deklaracja o niepodległości i suwerenności państwowej* z 1991 roku, *Ustawa o obronie* z 1993 roku, *Doktryna wojskowa Ukrainy* z 1993 roku). Okres drugi, trwający od 1993 do 1996 roku charakteryzuje się stopniowym odejściem od polityki neutralności, podejmowaniem ostrożnych kroków integracyjnych w ramach wektora euroatlantyckiego, przy równoczesnym prowadzeniu polityki pozablokowości (Baza prawna: Dokument *Podstawowe kierunki polityki zagranicznej Ukrainy* z lipca 1993 r., *Konstytucja Ukrainy* z 1996 r., *Umowa o Partnerstwie i Współpracy z UE* z 1994, Dokument prezentacyjny w ramach PdP, *Karta o szczególnym partnerstwie z Sojuszem Północnoatlantyckim* z 1996 roku) oraz trzeci okres, trwający od 1997 do 2004 roku. W okresie tym zostaje ogłoszone dążenie Ukrainy do nabycia członkostwa w UE oraz NATO (*Koncepcja Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy* z 1997 r., *Strategia integracji Ukrainy do UE* z 1998 r., *Państwowy program współpracy z NATO* z 2001 roku, *Strategia Ukrainy wobec NATO* z 2002 roku oraz *Doktryna wojskowa Ukrainy* z 2004 r.) oraz okres czwarty, zapoczątkowany w 2004 roku, charakteryzował się poszukiwaniem mechanizmów realizacji wewnątrzpolitycznego rozwoju Ukrainy⁵⁰. Od końca 2004 roku – od czasów prezydentury W. Juszczenki – ukraiński geopolityczny wybór cechują działania mające na celu przyśpieszenie nabycia członkostwa Ukrainy w UE oraz NATO. Na poziomie władz państwowych, nie zaś w wymiarze ogólnospołecznym, zadeklarowano priorytetowość stosunków euroatlantyckich oraz przystąpiono do realizacji powyższego wyboru.

Ewolucja idei neutralności, dokonana na skutek eurointegracji państw Europy Środkowo-Wschodniej oraz wewnętrznych przemian na Ukrainie, została odzwierciedlona w ukraińskich aktach prawnych. W *Deklaracji o suwerenności państwowej* z dnia 16 lipca 1990 r. stwierdzono, iż „Ukraina ogłasza swój zamiar zostania w przyszłości trwale neutralnym państwem, które nie bierze udziału w wojskowych blokach”⁵¹. W *Podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Ukrainy* z lipca 1993 stwierdzono, że „ze względu na kardynalne zmiany, które miały miejsce po rozpadzie ZSRR i które wyznaczyły współczesne geopolityczne miejsce Ukrainy, ogłoszony na początku lat 90-tych zamiar zostania w przyszłości neutralnym i pozablokowym państwem ma być adaptowany do nowych warunków i nie może być przeszkodą dla pełnego uczestnictwa Ukrainy w euroatlantyckich strukturach bezpieczeń-

⁵⁰ „Aktualni Problemy Międzynarodnych Widnosyn” 2005, Wypusk 57, Cz. I.

⁵¹ *Deklaracja pro derżawnyj suwerenitet Ukrainy* (16 I 1990 r.).

stwa⁵². W *Konstytucji Ukrainy* z dnia 28 czerwca 1996 r. nie potwierdzono pełnej neutralności, a wyłącznie jej skorygowaną, „adaptowaną” formę⁵³.

Argumentami uatrakcyjniającymi neutralność w odniesieniu do Ukrainy są: fakt, iż pozwala ona na zachowanie jedności państwowej – jest kompromisem skrajnych poglądów społecznych charakterystycznych dla Ukrainy, umożliwia równoczesne prowadzenie polityki zagranicznej w wielu sprzecznych ze sobą kierunkach, jest symbolem samowystarczalności, unikalności i szczególnej tożsamości, daje gwarancję zwiększenia korzyści ze współpracy z rywalizującymi ze sobą blokami, jest atrakcyjna ze względu na dużą zależność gospodarczą rynku ukraińskiego od rosyjskiego, na Ukrainie uważa się ponadto, iż neutralność jest jednym z najlepszych sposobów gwarantujących bogactwo narodowe (często podawany jest przykład Szwajcarii), pozwala odgrywać przez Ukrainę rolę mediatora pomiędzy Zachodem a Rosją, zabezpiecza przed ewentualną agresywną polityką pokrzywdzonej, na skutek dokonania jednoznacznego wyboru przez Ukrainę, strony.

Argumentami przeciwko neutralności są natomiast: fakt, iż przyczyny wprowadzenia neutralności z początku lat 90-tych na Ukrainie zmieniły się, doświadczenia historyczne oraz współczesna rzeczywistość dowodzą, iż samoizolacja państwowa w formie neutralności jest mniej efektywną gwarancją bezpieczeństwa narodowego aniżeli przystąpienie do systemu kolektywnego bezpieczeństwa lub obrony, neutralność dezaktualizuje się w obliczu nowych wyzwań globalizacyjnych i potrzeb państwa ukraińskiego, interes ekonomiczny nie zna granic, ponieważ nie jest neutralny, ze względu na brak środków finansowych, zły stan techniczny wojska ukraińskiego państwo ukraińskie nie jest w stanie samodzielnie zagwarantować własnego bezpieczeństwa narodowego, szanse na legitymizację neutralności ukraińskiej przez środowisko międzynarodowe są bardzo małe, neutralność może prowadzić do izolacjonizmu na arenie międzynarodowej oraz do stagnacji rozwojowej; fakt, iż Ukraina posiada silne ambicje integrowania się ze wspólnotą międzynarodową oraz do odgrywania roli aktywnego gracza międzynarodowego, obecna skala integracji Ukrainy do struktur zjednoczeniowych jest stosunkowo duża, neutralność stwarza dogodne warunki do nieformalnej ingerencji państw obcych w wewnętrzne sprawy Ukrainy, państwo ukraińskie ze względu na rozmiary własnego terytorium, w przeciwieństwie do państw małych, ma mniejsze szanse na długotrwałe zachowanie statusu neutralności. Argumentem przeciwko neutralności Ukrainy jest ponadto stwierdzenie, iż to właśnie ze względu na rywalizację dwóch przeciwstawnych bloków o Ukrainę, nie może ona być państwem neutralnym. Państwa, jakie znajdują się w przestrzeni zetknięcia się interesów przeciwstawnych geopolitycznych graczy, nie mogą ze względu na zewnętrzne naciski utrzymać swojego neutralnego i pozabloko-

⁵² *Hołowni napriamky zownisznioji polityky Ukrainy* (VII 1993).

⁵³ *Konstytucja Ukrainy* (28 VI 1996).

wego statusu. Ponadto, globalne tendencje integracyjne oraz praktyka przyczyniły się, de facto, do porzucenia koncepcji neutralności wojskowej przez Ukrainę, o czym świadczy podpisanie w 1995 roku umowy o zjednoczonym systemie OPP w ramach WNP, umowy dotyczącej przebywania na terytorium Ukrainy floty czarnomorskiej⁵⁴ oraz procesy integracyjne Ukrainy z NATO. Aktualną przeszkodą nabycia przez Ukrainę statusu państwa neutralnego jest także obecność obcych wojsk na terytorium Ukrainy. Przeszkodą w nabyciu statusu państwa neutralnego są ponadto zapisy *Wielkiej Umowy pomiędzy Ukrainą i Rosją* z dnia 31 maja 1997 roku wraz z pakietem umów dotyczących przebywania na terytorium Ukrainy Floty Czarnomorskiej oraz ustawa z 2000 roku *O porządku zgody i warunków przebywania oddziałów zbrojnych sił innych państw na terytorium Ukrainy*. Dodatkowo, podczas opracowywania strategii Ukrainy wobec NATO Ukraina oficjalnie uznała, iż neutralny status Ukrainy przeczy jej interesom narodowym⁵⁵. Obecnie przeciwstawne pragnienia społeczeństwa oraz szerokie spektrum geopolitycznego wyboru determinują niemożność określenia i zrealizowania głównego wektora polityki zagranicznej, uatrakcyjniając posiadanie statusu państwa neutralnego. Ukraińska neutralność rozumiana jest jako tzw. neutralność aktywna, która w przeciwieństwie do całkowitej neutralności pasywnej pozwala Ukrainie na podwyższenie poziomu współpracy z organizacjami międzynarodowymi, np. z NATO⁵⁶. Można stwierdzić, iż Ukraina nie jest zainteresowana pełną i długotrwałą neutralnością, postrzeganą jako forma międzynarodowej izolacji. Neutralność Ukrainy prawdopodobnie byłaby zatem środkiem przejściowym, mającym na celu zachowanie sprzyjających dla ekonomicznego interesu Ukrainy stosunków zarówno z Zachodem, jak i ze Wschodem oraz byłaby etapem wzmocnienia państwa.

Podobnie jak koncepcja neutralności, pozablokowość uważana jest za jedną z form neutralności. Zgodnie z przyjętą praktyką międzynarodową, państwo, które uzyskało status państwa pozablokowego, zobowiązane jest do pozostawania poza blokami wojskowymi, prowadzenia niezależnej polityki zagranicznej oraz wojskowo-politycznej⁵⁷. W przeciwieństwie do statusu neutralności, pozwala ona na przebywanie na terytorium państwa pozablokowego obcych baz wojskowych. Pozablokowość, podobnie jak neutralność, pozwala na osiągnięcie maksymalnej skali korzyści ze współpracy w ramach przeciwstawnych bloków⁵⁸, na utrzymywanie stosunków z Zachodem i Wschodem, bez prowokowania Federacji Rosyjskiej oraz jest przeszkodą

⁵⁴ A. I. Kudrjaczenko, F. M. Rudycz, W. O. Hramot, *op. cit.*, s. 210.

⁵⁵ <http://www.unian.net/news/archive/may23/38989.html/>.

⁵⁶ T.W. Andruszchenko, *Ewrointegracja, jak priorytet geopolitycznej strategii Ukrainy*, „Aktualni Problemy Miżnarodnych Widnosyn” 2001, Wypusk 29, Cz. I.

⁵⁷ G. M. Perepelycja, *op. cit.*, s. 117.

⁵⁸ „Aktualni Problemy Miżnarodnych Widnosyn” 2002, Wypusk 33, Cz. I.

dla pogłębienia wojskowej i politycznej reintegracji obszaru byłego ZSRR. Przyczynami deklaracji pozablokowego statusu Ukrainy w latach 90-tych była kwestia niejasnej przyszłość NATO i Układu Taszkieńskiego⁵⁹, zła sytuacja wewnętrzna na Ukrainie, różnorodność zachodnich i wschodnich regionów ukraińskich, model gospodarki planowanej, posiadanie arsenału jądrowego. Obecnie Ukraina jest, de facto, państwem pozablokowym (w znaczeniu pozablokowości rozumianej jako brak pełnoprawnego członkostwa w NATO i Układzie Taszkieńskim, UE oraz WPG).

Koncepcja prowadzenia ograniczonej wielowektorowej polityki zagranicznej (minimalizacja ilości partnerów strategicznych oraz ich rzetelna selekcja) nie przeczy realizacji jednoznacznego wyboru geopolitycznego. Wielowektorowość, tak jak neutralność i pozablokowość, jest gwarancją balansowania pomiędzy Wschodem i Zachodem, Północą i Południem, taktyką rozgrywania dwóch światowych potęg, w celu uzyskania drobnych korzyści. Jednakże bez jednoznacznego określenia zawężonego kręgu priorytetowych kierunków współpracy prowadzi do marazmu (wielowektorowość polityki zagranicznej Ł. Kuczmy doprowadziła do nadużywania terminu „strategiczny partner” wszędzie tam, gdzie było to korzystne, doprowadzając do określenia mianem strategicznych partnerów aż dziewiętnaście państw). Nadużywanie terminu strategicznego partnera w okresie prezydentury Ł. Kuczmy zdeformowało pojęcie wielowektorowości w ukraińskiej polityce zagranicznej, było nieefektywne finansowo (priorytetowość powiązana jest bowiem z przeznaczaniem dodatkowych środków państwowych na współpracę z danym państwem), osłabiło wizerunek państwa ukraińskiego. Bowiem zdaniem ekspertów, strategiczne partnerstwo Ukrainy wyłącznie z kilkoma partnerami, takimi jak: Rosja, Stany Zjednoczone, Niemcy, Polska bądź UE jest uzasadnione. Pojmowana wcześniej jako balansowanie pomiędzy wektorem zachodnim-euroatlantyckim oraz wschodnim-euroazjatyckim⁶⁰ oraz poprzez strategiczność stosunków z bardzo dużą liczbą państw wielowektorowość, nabiera obecnie innego znaczenia – jako forma współpracy z wieloma uczestnikami stosunków międzynarodowych⁶¹, w myśl zasady, iż każda polityka zagraniczna jest polityką wielowektorową. Zasada wielowektorowości, zgodnie z formułującą się geostrategią Ukrainy, pozostaje koncepcją aktualną oraz zawężoną.

Kolejną koncepcją „pomiędzy” jest koncepcja wyboru regionalnego. Może on dopełniać jednostronny wybór globalny, o czym świadczy stwierdzenie, że członkostwo Ukrainy w NATO dopełnia proces uzyskania kontroli nad obszarem M. Czarnego oraz wyjściem na Kaukaz⁶². Odpowiada on światopoglą-

⁵⁹ Ibidem, s. 118.

⁶⁰ *Ukraina ta Rosja w systemi miżnarodnych widnosyn: stratehiczna perspektywa*, pod red. C. I. Pyrożkowa, Rada Nacionalnoji Bezpeky i Oborony Ukrainy, Kyjiw 2001, s. 247-259.

⁶¹ W. W. Madison, W. A. Szahow, *op. cit.*, s. 105.

⁶² „Aktualni Problemy Miżnarodnych Widnosyn” 2005, Wypusk 57, Cz. I.

dowemu centryzmowi Ukrainy oraz strategii Stanów Zjednoczonych. Polega na utworzeniu mikromocarstwa regionalnego. Regionalne otoczenie Ukrainy jest bowiem jej naturalnym zasobem wzmocnienia własnej siły i formą obrony przed Rosją. Zgodnie zatem z formułującym się, współczesnym geopolitycznym kodeksem Ukrainy, mającym charakter regionalny, przywództwo Ukrainy w regionie bałtycko-czarnomorsko-kaspijskim jest nie mniej ważne aniżeli europejski i euroatlantyczny kurs Ukrainy. Ukraina jest największym państwem Europy Środkowej i powyższa sytuacja stawia przed Ukrainą zadanie prowadzenia bardziej aktywnej polityki zagranicznej, skierowanej na przekształcenie bloku Europy Środkowo-Wschodniej na zjednoczony blok państw (Ukraina, Austria, Polska, Białoruś, Czechy, państwa bałtyckie, Białoruś, Słowacja, Węgry, Rumunia, Chorwacja i Słowenia). Wybór regionalny, oparty na stworzeniu nowej gospodarczo-politycznej przestrzeni, ma zabezpieczyć Ukrainę przed działaniami podejmowanymi z zewnątrz. Polega on na zacieśnieniu współpracy regionalnej w ramach struktur integracyjnych oraz utworzeniu stref wolnego handlu wokół Ukrainy, ma na celu stworzenie regionalnej strefy bezpieczeństwa wokół Ukrainy, ma się początkowo opierać na zabezpieczeniu interesów gospodarczych i rozwiązaniu konfliktów regionalnych, w celu podniesienia międzynarodowego statusu Ukrainy. Polityka regionalna jest zatem etapem i sposobem wychodzenia Ukrainy spod wpływów Rosji. Ze względu na fakt, iż Ukraina pozycjonuje się jako przywódca regionalny, geopolityczny wybór Ukrainy nie sprowadza się zatem wyłącznie do wyboru w ramach osi Wschód-Zachód, ale także Północ-Południe. Zainteresowanie Ukrainy rozwojem współpracy na osi Wschód-Zachód, jak i Północ-Południe potwierdza historyczna myśl geopolityczna oraz współczesna praktyka prowadzenia polityki zagranicznej przez Ukrainę (zainteresowanie rozwojem organizacji regionalnej GUAM oraz Wspólnoty Demokratycznego Wyboru). Odwołując się do historycznej myśli geopolitycznej Ukrainy warto przytoczyć słowa prezydenta Ukrainińskiej Republiki Ludowej Michała Hruszewskiego, oddające logikę pozycjonowania się Ukrainy jako państwa-centrum „nie należy się śpieszyć z zamykaniem się w jakiś jeden krąg związków, stosunków i wpływów, ale brać jak najszerzej... w sferze starych związków, obecnych związków z Rosją, nowych związków z państwami centralnymi, a także poza nimi”. J. Łypa twierdził, iż podstawowym kierunkiem rozwoju Ukrainy nie ma być linia Wschód-Zachód, a Północ-Południe. Założenie to opierało się na stwierdzeniu, iż wzdłuż Dniepru rozwinęła się wspólna cywilizacja. To właśnie Dniepr oraz jego dorzecza wpływały na rozwój tutejszego etnosu. Zdaniem politologa, to linia Północ-Południe odpowiadała osi ukraińskich rzek. Źródło Ukrainy nie znajdowało się zatem na osi Wschód-Zachód, ale na osi Północ-Południe, „Południe było bowiem podłożem ukraińskiej rasy, kultury i światopoglądu”. Twierdził on także, iż „bez wyjścia na Północ

i Południe nie ma możliwości zbudowania chaty ukraińskiej”⁶³. Zwolennikiem północno-południowego kierunku był także C. Rudnicki. Zwracał on uwagę na fakt, iż Kijów położony jest na przecięciu linii Dniepru, Polesia i Lasostepu, w porównywalnej odległości zarówno do zachodniej, jak i wschodniej granicy przestrzeni zamieszkałej przez ludność ukraińską. Unikalność tego położenia zarówno pod kątem geograficznym, jak i ekonomicznym doprowadziła do tego, iż to właśnie linia od ziem bałtyckich do bizantyjskich była szlakiem handlowym ksiąg ukraińskich⁶⁴. Współcześnie, regionalne ambicje Ukrainy mogą zostać zrealizowane wzdłuż osi Północ-Południe, poprzez wzmocnione partnerstwo z państwami regionu bałtycko-czarnomorskiego. Region bałtycko-czarnomorski jest bowiem geopolityczną przestrzenią umożliwiającą Ukrainie odgrywanie roli geopolitycznego centrum-państwa pośrednika pomiędzy Północą a Południem, państwami bałtyckimi a państwami regionu czarnomorskiego (pomiędzy M. Bałtyckim a M. Czarnym, w regionie Wschodnim i Południowo-Wschodnim, Bałtycko-Czarnomorskim i Czarnomorsko-Kaspijskim). Regionalne przywództwo opiera się na zajęciu dominującej pozycji na obszarze państw położonych pomiędzy pełnoprawnymi członkami UE oraz państwami dążącymi do członkostwa w UE, pogłębieniu subregionalnych integracyjnych procesów pomiędzy państwami Europy Środkowej, państwami bałtyckimi oraz państwami Europy Wschodniej, które miałyby sprzyjać współpracy pomiędzy europejską i euroazjatycką przestrzenią integracyjną za pośrednictwem Ukrainy. Potencjalne przywództwo regionalne Ukrainy zdeterminowane jest nie tylko obawą przed agresywną polityką Rosji, ale przede wszystkim położeniem geograficznym, wielkością państwa, regionalnym potencjałem w głównej mierze politycznym, nie zaś ekonomicznym, założeniem, iż strukturalne siły Ukrainy są wystarczające dla stworzenia przez Ukrainę regionalnej struktury quasi europejskiej⁶⁵. Do przywództwa regionalnego skłania ponadto Ukrainę świadomość odgrywania roli masy krytycznej dla realizacji globalnych projektów geopolitycznych dążących do hegemonii, większa alternatywność integracyjnych projektów w postbipolarnym świecie, dążenie do przełamania buforowości zarówno dla euroatlantycznej, jak i euroazjatyckiej przestrzeni, fakt, iż geopolityczna peryferyjność Ukrainy przekształca ją w geopolityczne centrum, zdolne odgrywać rolę przywódcy regionalnego ze względu na odgrywanie roli węzła komunikacyjnego wynikającego z położenia geograficznego, świadomość, iż regionalny i subregionalny poziom współpracy jest środkiem do podwyższenia stabilności i bezpieczeństwa Ukrainy, możliwość potwierdzenia szczególnego znaczenia Ukrainy dla UE oraz możliwość poprawy własnego wizerunku z państwa niestabilnego w państwo stabilizujące region, wzmacnia pozycję

⁶³ J. Łypa, *Preznaczenia Ukrainy*, Lwów 1992, s. 30-80.

⁶⁴ C. Rudnicki, *Czemu my hocemo samostijnoji Ukrajiny?*, Lwów 1994, s. 10-50.

⁶⁵ W. A. Mandzola, A. C. Wiktoriwna, M. H. Kapitonenko, *op. cit.*

negocjacyjną Ukrainy w stosunkach z Rosją. Ze względu na ambicje regionalne – dążenie do realizacji przez Ukrainę własnych regionalnych projektów integracyjnych – dezintegracyjne procesy regionalizacji obszaru byłego ZSRR leżą w interesie Ukrainy. Każdy zaś oddzielny regionalny projekt integracyjny na obszarze byłego ZSRR uznawany jest za projekt konkurencyjny. Wynika to z poglądu, iż Ukraina nie utraciła obszaru państw byłego ZSRR, jako zasobu realizacji polityki regionalnej. Należy jednakże podkreślić, iż do realizacji geopolitycznych ambicji nie wystarczy sama chęć oraz sprzyjające geopolityczne położenie Ukrainy, niezbędna jest bowiem wcześniejsza konsolidacja społeczna, nabycie wyższej podmiotowości decyzyjnej, zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego, zreformowanie państwa, konsolidacja kapitału, a także osiągnięcie stanu stabilności wewnętrznej i zewnętrznej.

Koncepcja równomiernego zbliżenia – równomiernego oddalenia, podobnie jak dwie wcześniejsze koncepcje, może być alternatywą bądź dopełnieniem priorytetowego kierunku polityki zagranicznej. Polega ona na rozwoju równomiernej współpracy z wieloma wpływowymi aktorami w regionie. Państwo stosujące we własnej polityce zagranicznej koncepcję równomiernego zbliżenia bierze pod uwagę interesy wszystkich aktorów międzynarodowych, przeciwdziała pogłębieniu współpracy do takiego stopnia, który zagraża interesom innego regionalnego ośrodka siły. Koncepcja taka pozwala Ukrainie na realizację własnych interesów narodowych, rozwój równomiernych stosunków z najważniejszymi partnerami. Wymogiem jej realizacji jest utrzymanie wysokiego stopnia zainteresowania Ukrainą ze strony innych aktorów. Wynika ona z obawy przed izolacją z którejś ze stron, przed zwiększeniem nacisku na Ukrainę ze strony poszkodowanego państwa, przed rozpadem wewnętrznym, przed utratą pozycji międzynarodowej Ukrainy w przypadku dokonania jednoznacznego wyboru, ale pozwala realizować interesy ukraińskie w różnych przestrzeniach geopolitycznych. Środkiem uniknięcia izolacji oraz nacisku ze strony USA, UE i Rosji jest zatem zbalansowanie tych trzech wektorów⁶⁶.

Ukraina świadomie wybiera realizację szczególnej drogi ukraińskiej, opartej na priorytetowości europejskiego wyboru, przy równoczesnym prowadzeniu ograniczonej polityki wielowektorowej i polityki regionalnej, odgrywaniu roli pomostu, integrowaniu wschodniego i zachodniego wektora ukraińskiej polityki zagranicznej oraz priorytetowości normalizacji stosunków z Rosją. Państwo ukraińskie dąży do przełamania własnej buforowości poprzez podkreślanie centralnego położenia Ukrainy oraz znaczenia Ukrainy, zarówno w wymiarze regionalnym, jak i globalnym. Ukraina ze względu na swoją wewnętrzną heterogenność oraz sytuację geopolityczną zainteresowana jest prowadzeniem wielostronnej, wielowymiarowej polityki zagranicznej. Różnorodność wewnętrzna, ukraiński indywidualizm oraz obecny zakres demo-

⁶⁶ C. W. Andruszchenko, *op. cit.*, s. 258.

kracji są przyczyną wielości poglądów na temat koncepcji polityki zagranicznej Ukrainy. Niechęć nadania priorytetowości wyłącznie jednemu wektorowi polityki zagranicznej wynika ponadto z niechęci oddania określonego zakresu suwerenności młodego państwa, które w przeciwieństwie do starych państw kontynentu europejskiego nie poznało granic państwowości, uświadamiających potrzebę integracji także w wymiarze politycznym. Ponadto brak zgodności wobec priorytetowych kierunków polityki zagranicznej determinuje chęć ocalenia stabilnych, dobrych stosunków i związków gospodarczych z Federacją Rosyjską, a także wynika z faktu, iż obawa przed imperialną i nacjonalistyczną Rosją czyni z ukraińskiej polityki zagranicznej politykę ostrożną. Ukraina dąży do syntezy zewnętrznej. Państwo ukraińskie poszukuje zatem koncepcji polityki zagranicznej wpisującej się zarówno we wschód, zachód, jak i północ, i południe.